

دو سوم اهداف برنامه دوم برای صادرات صنعتی محقق شد

اشاره:

دست‌یابی به جهش در صادرات غیرنفتی در سومین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، مستلزم ارزیابی دقیق از موقعیت صادرات کالاهای غیرنفتی در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی به ویژه در دوران پس از خاتمه جنگ تحمیلی است.

با توجه به اکتساب نسبی بهای کالاهای سنتی و رابطه مبادله منفی کشورهای در حال توسعه، ضرورت دارد که این کشورها برای پیشبرد اهداف توسعه اقتصادی با پیروی از الگوی توسعه، تصویر روشنی از کالاهای صادراتی و قابل صدور را داشته باشند.

برای ایران اسلامی که قصد دارد سهم خود را در تجارت جهانی در آستانه سال ۲۰۰۰ شمسی به یک درصد برساند، دانستن تصویری روشن از صادرات غیرنفتی الزامی است. آنچه مسلم است، با روند نزولی بهای کالاهای سنتی در بازارهای جهانی، تلاش برای افزایش تولید و صدور این کالاها از بعد اقتصادی توجیه منطقی ندارد، بلکه باید اقتصاد ملی به سوی افزایش صادرات کالاهای دارای ارزش افزوده بیشتر (کالاهای صنعتی) گام بردارد تا بتواند جهش صادراتی را محقق سازد.

در این مقاله به بررسی موقعیت صادرات کالاهای صنعتی ایران می‌پردازیم.

سوق پیدا کند. در نتیجه سرمایه‌گذاری صادرات‌گسرای نقش و جایگاهی در اقتصاد ایران نداشته است. در پاره‌ای از موارد نیز صدور کالاهای غیرنفتی به ویژه فرش دستیاف، بهانه‌هایی برای خروج سرمایه از کشور بوده است. در همین حال هرگاه بهای نفت در بازارهای جهانی کاهش پیدا می‌کرد، نیم‌نگاهی نیز به بخش صادرات غیرنفتی می‌شده است.

صادرات غیرنفتی صورت نگیرد. در سال‌های پس از پیروزی انقلاب نیز در سال‌هایی که درآمد نفت افزایش داشته، توجه مسؤولان نسبت به تأمین زمینه‌های مساعد برای رشد صادرات غیرنفتی کمتر شده و پیروی از الگوی جایگزینی واردات نیز موجب شده بود که روند سرمایه‌گذاری‌های تولیدی به سمت مشابه‌سازی کالاهای وارداتی

صادرات کالاهای غیرنفتی به ویژه از اوایل دهه ۱۳۵۰ جدی گرفته نمی‌شد و همواره عرضه مازاد تولیدات داخلی به بازارهای جهانی، مجموعه فعالیت‌های صادراتی را تشکیل می‌داده است. به عبارت دیگر فزونی درآمدهای نفتی، سبب شد که توجه به صادرات کالاهای غیرنفتی به حداقل برسد و هیچ‌گونه برنامه‌ریزی روشنی برای گسترش

در چند سال اخیر که کشور با افت درآمدهای ارزی و انباشت تعهدات خارجی روبه‌رو شده، سخت‌گیری برای بازگرداندن ارزش حاصل از صادرات، نشانه توجه سیاستگذاران به صادرات غیرنفتی بوده است. در هر حال طی دو سال گذشته ضرورت احیای اوضاع اقتصادی و به ویژه تنوع بخشی به درآمد ارزی بیش از قبل احساس شده است و در نهایت در سومین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، محور توسعه «جهش صادرات غیرنفتی» منظور شده است که نقطه عطفی در تاریخ اقتصادی ایران تلقی می‌شود.

حال که قرار است منابع، امکانات، استعدادها، مهارت‌ها و... در خدمت جهش صادرات غیرنفتی قرار گیرد،

ضرورت دارد اولاً سرمایه‌گذاری جدید با این توجیه که محصول صادراتی عرضه کند، صورت بگیرد ثانیاً روند قیمت کالاها در بازار، سودآوری تولید و صادرات آن مدنظر باشد. به عبارت دیگر مزیت نسبی موجود و خلق مزیت‌های جدید برای صدور کالاها با ارزش افزوده بیشتر، می‌بایست در برآوردهای اقتصادی جایگاه واقعی خود را بیابد.

بر اساس آمارهای موجود، صادرات غیرنفتی ایران در یک دهه اخیر با تحولات درخور توجهی روبه‌رو شد. به موازات تسریع در روند صنعتی شدن کشور، سهم کالاهای صنعتی در ارزش صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۶۷ (پیش از شروع اجرای نخستین برنامه پنج‌ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور) حدود ۲۲ درصد بود، اما در سال

۱۳۷۷ به ۵۱ درصد افزایش یافت. به همین ترتیب ارزش صادرات کالاهای صنعتی از حدود ۲۲۸ میلیون دلار به حدود ۱/۵ میلیارد دلار بالغ شد. بر عکس سهم کالاهای سنتی (فروش دستیاف و محصولات کشاورزی) در مجموع ارزش صادرات غیرنفتی طی این دوره از ۷۴ درصد به ۲۶ درصد تنزل یافته است. بررسی‌های کارشناسان نشان می‌دهد که بخش کشاورزی به لحاظ محدودیت‌هایی که با آن روبه‌رو است، با وجود ارزش افزوده بالا نمی‌تواند در مقیاس وسیع درآمد ارزی قابل توجهی برای اقتصاد ایران به ارمغان آورد. در

○ پیروی از الگوی جایگزینی واردات در سال‌های پس از پیروزی انقلاب سبب شد که سرمایه‌گذاری صادرات‌گرا نقش و جایگاهی در اقتصاد کشور نداشته باشد و صادرات کم اهمیت جلوه کند

ضمن این بخش تأمین‌کننده مواد اولیه مورد نیاز صنعت است و با توسعه صنعت در کشور می‌بایست تولیدات خود را برای فرآوری و ایجاد ارزش افزوده بالاتر برای تولید ناخالص ملی، در اختیار واحدهای صنعتی قرار دهد. کارشناسان عقیده دارند که بخش کشاورزی با امکانات کنونی حداکثر می‌تواند ۲ میلیارد دلار صادرات داشته باشد و لذا می‌بایست توجه به گسترش تولید و صادرات محصولات صنعتی منعطف گردد.

بررسی عملکرد صادرات غیرنفتی در برنامه اول توسعه (۷۲-۱۳۶۸) نشان می‌دهد که میزان تحقق صادرات کالاهای صنعتی از ۹ درصد اهداف برنامه در سال ۶۸ به ۲۳ درصد در سال ۷۲ رسیده است. در این مدت ارزش صادرات

کالاهای صنعتی ایران از ۶۶/۱ میلیون دلار به ۳۲۶ میلیون دلار و مواد معدنی و فلزات از ۸۴ میلیون دلار به ۶۴۸ میلیون دلار (با درصد تحقق هدف از ۱۰۱ به ۱۶۶ درصد) رسیده است.

با وجود آن‌که اهداف برنامه برای صادرات کالاهای صنعتی تحقق نیافته، لیکن روند افزایش صادرات کالاهای صنعتی با توجه به آن‌که در سال ۱۳۷۱ به ۷۱۱ میلیون دلار (حداکثر صادرات کالاهای مذکور در برنامه اول) رسیده است، امیدبخش است.

این بررسی نشان می‌دهد که صادرات کالاهای صنعتی ۷۸ درصد کمتر از هدف برنامه و مواد معدنی و فلزات ۳۰ درصد بیش از هدف برنامه اول بوده است.

در یک نتیجه‌گیری کلی

می‌توان گفت که اهداف برنامه اول برای بخش صادرات صنعتی واقع‌بینانه نبوده است. از سوی دیگر افزایش نرخ ارز از هر دلار حدود ۷۰۰ ریال در اوایل سال ۱۳۶۹ به حدود ۱۴۴۰ ریال در بهمن ماه همان سال رسید. واقعی شدن نرخ ارز (نزدیک شدن به نرخ ارز در بازار غیر رسمی) انگیزه برای قاچاق کالا به ویژه فروش دستیاف را از بین برد و این امر سبب شد که ارزش صادرات فروش از ۵۰۸ میلیون دلار در سال ۱۳۶۹ به یک میلیارد و صد و شصت و نه میلیون دلار در سال ۱۳۷۰ برسد. در نتیجه افزایش قابل توجه سهم فروش در صادرات غیرنفتی، سهم دیگر محصولات صادراتی از جمع کالاهای صنعتی به سرعت تنزل یافت. در چهار سال نخست اجرای دومین

تشکیلات قوی صادراتی برای رهایی به بازارهای جدید و بازاریابی و تبلیغ مناسب برای کالاهای صادراتی و جلوگیری از رقابت‌های مخرب میان صادرکنندگان ...

در نهایت باید گفت؛ سیاست راهبردی جهش صادراتی زمانی می‌تواند به موفقیت قابل توجه دست یابد که پیش‌بینی‌های انجام شده برای جهش صادرات عملی گردد، در حالی که در برنامه دوم شاهد بودیم که بسیاری از خط مشی‌های برنامه که با هدف رشد صادرات تدوین شده بود، تحت تأثیر عوامل گوناگون به اجرا در نیامد و تأثیر خود را در عدم تحقق اهداف برنامه به ویژه در بخش صادرات صنعتی نشان داد.

بررسی عملکرد صادرات کالاهای صنعتی نشان می‌دهد که با وجود روند افزایش ارزش صادرات مصنوعات صنعتی از ۶۶/۱ میلیون دلار در سال ۱۳۶۸ به ۷۲۲/۶ میلیون دلار در سال ۱۳۷۷، با چینی ارقامی نمی‌توان به

جهش صادرات غیرنفتی در برنامه سوم دست یافت. بسازنگری در سیاست‌ها، اجرای مصوبات برنامه، تسهیل زمینه گسترش صادرات

و برطرف ساختن تمامی موانع جهش صادرات همراه با عزم ملی در این زمینه میان مردم، مسؤولان و صادرکنندگان، ضرورت دارد. از سوی دیگر برای تقویت بنیه رقابت و جهش صادرات از طریق افزایش سریع صادرات محصولات صنعتی، لازم است شکل‌های صادراتی ایجاد و تشویق گردد و سرمایه‌گذاری‌ها به سمت تولید کالاهای صادراتی صنعتی سوق پیدا کند.

واقعی ارز در کنار فشارهای تورمی که قیمت تمام شده کالاها را افزایش و قدرت رقابت آنها را کاهش داد و.. بوده است. البته تغییر این روندها در سال جاری (نزدیک شدن نرخ ارز واریزنامه‌ای به نرخ بازار غیر رسمی این امید را می‌دهد که ارزش صادرات غیرنفتی به ۳/۵ تا ۳/۸ میلیارد دلار افزایش یابد که با هدف برنامه تفاوت چشمگیری دارد. محاسبات نشان می‌دهد که در چهار سال نخست اجرای برنامه دوم حدود ۶۲ درصد اهداف برنامه برای مجموعه صادرات غیرنفتی و بیش از ۶۰ درصد برای صادرات کالاهای صنعتی (شامل مصنوعات کارخانه‌ای، مواد معدنی، فلزات و فرآورده‌های پتروشیمی) محقق شده است.

کارشناسان درباره عدم تحقق اهداف برنامه دوم به ویژه برای صادرات غیرنفتی دلایل گوناگونی دارند که به اختصار عبارتند از: یکسان نشدن نرخ ارز و عدم قابلیت تبدیل ریال به ارزهای

برنامه پنجساله توسعه اقتصادی ارزش صادرات کالاهای صنعتی از ۳۶۸/۹ میلیون دلار در سال ۱۳۷۴ به ۷۲۲/۶ میلیون دلار در سال ۱۳۷۷ رسید. میزان تحقق هدف برنامه در بخش صادرات مصنوعات صنعتی از ۳۹ درصد در همین مدت به ۵۵ درصد ترقی کرد. با وجود آنکه بین ارقام هدف‌گذاری شده و عملکرد صادرات صنعتی در برنامه دوم نیز فاصله چشمگیری وجود دارد، با این حال روند روبه افزایش صدور اینگونه کالاها نشان می‌دهد که توانایی بالقوه برای حضور در بازارهای جهانی وجود دارد.

لازم به ذکر است که صادرات کالاهای معدنی از ۶۴/۲ میلیون دلار در سال ۷۴ به ۳۹/۶ میلیون دلار در سال ۱۳۷۷ کاهش یافت، اما صدور محصولات پتروشیمی که می‌بایست در مجموعه کالاهای صنعتی منظور شود از ۴۰۶ به ۴۶۰/۹ میلیون دلار و فلزات اساسی از ۲۸۷/۳ به ۲۶۷/۴ میلیون دلار بالغ شد.

میزان تحقق هدف برنامه دوم برای کالاهای معدنی از ۱۰۷ درصد در سال ۷۴ به ۶۷ درصد در سال ۷۷ محصولات

○ **بازنگری در سیاست، اجرای مصوبات برنامه، تسهیل زمینه گسترش صادرات کالاهای صنعتی و بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی موجود و فلق مزیت‌های جدید، امکان دستیابی به جهش صادرات مصنوعات صنعتی را فراهم می‌سازد**

معتبر، عدم انطباق کالاهای تولیدی با استانداردهای قابل قبول جهانی و سلیقه مشتریان خارجی، فقدان نقدینگی لازم در کارخانه‌ها برای ارتقاء کیفیت تولیدات و بسته‌بندی آنها، منسجم نبودن تشکیلات موجود در امر صادرات، تغییرات پی‌درپی مقررات مربوط به صادرات، فقدان اتخاذ سیاست‌های ارزی مناسب برای سودآور کردن صادرات مصنوعات صنعتی، فقدان بازاریابی مناسب و نظام اطلاع‌رسانی جامع و به هنگام، نبود

پتروشیمی از ۲۵۳ درصد به ۷۷ درصد و فلزات اساسی از ۸۲ به ۵۳ درصد تنزل یافته است. یکی از علل عمده افت مجموعه صادرات غیرنفتی کشور در برنامه دوم (از ۴/۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۷۳ به ۳/۱ میلیارد دلار در سال ۱۳۷۴ و در نهایت به ۳ میلیارد دلار در سال گذشته) به طور عمده تغییر سیاست‌های ارزی و صادراتی به ویژه موضوع پیمان‌سپاری، افت بهای کالاهای صادراتی در بازارهای خارجی، نرخ غیر

جدول ۱: مقایسه اهداف کمی و عملکرد صادرات غیرنفتی در برنامه اول توسعه (۷۲-۶۸) ارقام به میلیون دلار

عنوان	۱۳۶۸		۱۳۶۹		۱۳۷۰		۱۳۷۱		۱۳۷۲		درصد تحقق اهداف				
	عملکرد	هدف	عملکرد	هدف	عملکرد	هدف	عملکرد	هدف	عملکرد	هدف	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	۷۲
صادرات غیرنفتی	۱۷۳۹/۵	۱۰۴۳/۹	۲۳۸۳/۵	۱۲۹۷/۱	۲۶۲۲	۳۱۴۹/۶	۲۹۶۲	۳۲۳۷/۹	۳۷۷۲	۶۳۱۵/۵	۶۰	۵۳	۸۲	۷۰	۶۰
کشاورزی	(۲۸۴/۵)	۵۳۴/۰	(۵۵۱/۵)	۵۱۶/۶	(۶۰۳/۶)	۷۲۲	۸۱۴	(۶۵۹/۹)	۸۶۳	(۷۲۲/۵)	۱۱۲	۹۴	۱۲۳	۱۲۳	۱۱۹
صنعتی	(۷۲۹)	۶۶/۱	(۱۰۲۸)	۵۷/۲	(۱۴۴۰)	۳۱۰	۷۱۱	(۲۰۴۳/۰)	۳۲۶	(۳۷۴۰)	۹	۶	۲۲	۲۵	۲۳
فروش و صنایع دستی	(۴۲۰)	۳۳۸۰	(۵۸۸)	۵۰۷/۶	(۸۲۳)	۱۱۶۹	۱۱۰۸	(۱۱۵۲/۰)	۱۴۱۶	(۱۴۱۷)	۸۳	۸۶	۱۲۲	۹۶	۱۰۰
مواد معدنی و فلزات	(۸۳)	۸۲/۰	(۲۰۶)	۲۱۴/۹	(۲۶۰)	۴۱۷/۹	۳۲۴	(۳۶۰/۰)	۶۲۸	(۳۹۱)	۱۰۱	۱۰۴	۱۶۰	۹۰	۱۶۶
مواد دارویی	(۳)	۱/۸	(۱۰)	-/۸	(۲۳)	۲	۲	(۳۳)	۲	۲۳	۶۰	۸	۱۷	۵	
نامشخص	-	-	-	-	-	-	-	-	۵۱۷	-	-	-	-	-	

توضیح:

- ۱- تفکیک ارقام دقیق بخش صنعت و مصنوعات فلزی مقدور نیست و اصولاً صادرات صنعتی (با احتساب بخش فلزات و مصنوعات آنها) باید مدنظر باشد.
- ۲- در ارقام صادرات کالاهای نامشخص به یقین کالاهایی وجود دارد که در صنعتی بودن آنها تردید نیست.

جدول ۲: میزان تحقق اهداف برنامه اول توسعه

بخش	اهداف کمی برنامه پنج ساله اول (میلیون دلار)	عملکرد صادرات در طول برنامه اول (میلیون دلار)	درصد تحقق اهداف طی برنامه اول
کشاورزی	۳۰۲۴	۳۴۸۰	۱۱۵
صنعتی	۹۰۰۰	۱۹۸۷	۲۲
فروش و صنایع دستی	۴۴۰۰	۴۵۴۹	۱۰۳
مواد معدنی و فلزات	۱۳۰۰	۱۶۸۸	۱۳۰
مواد دارویی	۱۱۲	۱۳	۱۲
جمع	۱۷۸۳۶	۱۱۷۱۷	۶۶

جدول ۳: مقایسه عملکرد صادرات با اهداف تعیین شده طی سالهای ۷۷-۱۳۷۴

(ارزش میلیون دلار)

گروه‌های کالایی	اهداف کمی برنامه				عملکرد صادرات				درصد تحقق			
	۱۳۷۲	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۷	۱۳۷۲	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۲	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷
محصولات کشاورزی	۸۸۷	۱۰۰۴	۱۱۱۸	۱۲۴۶	۷۷۳	۸۹۷/۵	۵۳۰/۰	۷۴۳/۲	۸۷	۸۹	۲۷	۶۰
کالاهای معدنی	۶۰	۴۵	۵۰	۵۹	۶۲/۲	۲۸/۳	۳۸/۵	۳۹/۶	۱۰۷	۶۳	۷۶	۶۷
محصولات پتروشیمی	۱۶۰	۳۴۰	۵۰۰	۶۰۰	۴۰۶	۵۰۸	۵۸۷/۸	۴۶۰/۹	۲۵۳	۱۴۹	۱۱۸	۷۲
فروش و صنایع دستی	۱۲۰۰	۱۳۰۰	۱۴۰۰	۱۵۰۰	۹۳۳/۶	۶۱۱/۴	۶۰۵/۱	۵۷۵/۷	۷۸	۳۷	۴۳	۳۸
فلزات اساسی	۳۵۰	۴۰۰	۴۴۰	۵۰۰	۲۸۷/۳	۲۰۰/۲	۲۸۵/۸	۲۶۷/۴	۸۲	۵۰	۶۵	۵۳
کالاهای صنعتی	۷۵۰	۸۰۰	۹۰۰	۱۷۸۲/۵	۳۶۸/۹	۷۱۴/۳	۸۳۱/۳	۷۲۲/۶	۳۹	۵۵	۵۵	۵۵
سایر کالاهای	۱۰۵۸	۹۵۱	۸۳۹	*	۳۳	۳۵۱/۳	۱۲۹/۶	۲۶۶/۲				
میزان کل صادرات	۴۴۶۵/۲	۴۸۴۰/۲	۵۲۴۶/۸	۵۶۸۷/۵	۳۱۶۶	۳۲۱۱	۳۰۰۸	۳۰۷۶	۷۱	۶۶	۶۱	۵۲

توضیح: میزان کل صادرات تحقق یافته در ۴ سال اول برنامه ۱۳۴۶۱ میلیون دلار بوده است. بر اساس اهداف برنامه می‌بایست طی این مدت ۲۰۲۴۰ میلیون دلار کالا صادر شود. بدین ترتیب حدود ۶۲٪ اهداف برنامه دوم تاکنون تحقق یافته است.